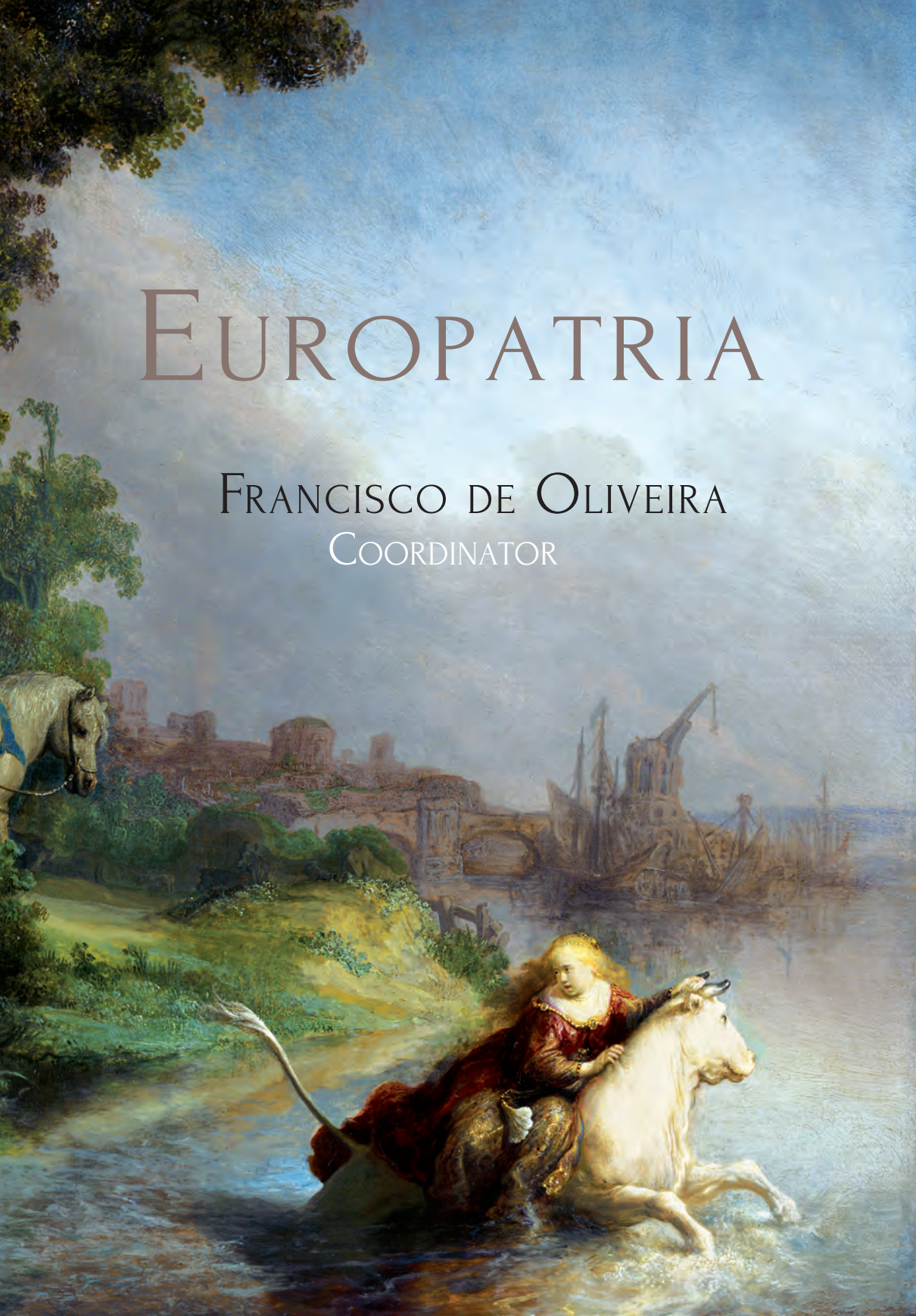

EUROPATRIA

FRANCISCO DE OLIVEIRA
COORDINATOR

SPAIN

1. Antiquity

1.1. The area

From an early age the lands of Hispania captivated the peoples of Antiquity with their beauty and wealth. Many writers celebrated them, including Justin, whose eulogy to Hispania is one of the first in a long series (**text 1**), Pacatus, in his panegyric to the Emperor Theodosius (**text 2**), whose origins were Hispanic, and above all Isidore of Seville, to whom we owe the *laus Hispaniae*, perhaps the best known of all the eulogies that were written (**text 3**):

Text 1: Marcus Iunianus Iustinus 44. 1. 1-10

Marco Juniano JUSTINO (3rd/4th-4th/5th centuries) summarized the historiographical work of Cneo Pompeyo Trogo. In book XLIV he provides an extensive description of Hispania, its resources, its people and its history; this is the first of the five chapters that make up that book:

1.1. Hispania sicuti Europae terminos claudit, ita et huius operis finis futura est. 2. Hanc ueteres ab Hiberno amne primum Hiberiam, postea ab Hispalo Hispaniam cognominauerunt. 3. Haec inter Africam et Galliam posita Oceani freto et Pyrenaeis montibus clauditur. Sicut minor utraque

terra, ita utraque fertilior. 4. Nam neque ut Africa uiolento sole torretur, neque ut Gallia adsiduis uentis fatigatur, sed media inter utramque hinc temperato calore, inde felicibus et tempestiuis imbribus in omnia frugum genera fecunda est, adeo ut non ipsis tantum incolis, uerum etiam Italiae urbiue Romanae cunctarum rerum abundantia sufficiat. 5. Hinc enim non frumenti tantum magna copia est, uerum et uini, mellis oleique. Nec ferri solum materia praecipua, sed et equorum pernices greges. 6. Sed nec summae tantum terrae laudanda bona, uerum et abstrusorum metallorum felices diuitiae. Iam lini spartique uis ingens, minii certe nulla feracior terra. 7. In hac cursus amnium non torrentes rapidique, ut noceant, sed lenes et uineis campisque inrigui, aestuariis quoque Oceani adfatim piscosi, plerique etiam diuites auro, quod in paludibus uebunt. 8. Vno tantum Pyrenaei montis dorso adbaeret Galliae, reliquis partibus undique in orbem mari cingitur. 9. Forma terrae prope quadrata, nisi quod artantibus freti litoribus in Pyrenaeum coit. Porro Pyrenaei montis spatium sexcenta milia passuum efficit. 10. Salubritas caeli per omnem Hispaniam aequalis, quia aeris spiritus nulla paludium graui nebula inficitur. Huc accedunt et marinae aerae undique uersus adsidui flatus, quibus omnem prouinciam penetrantibus euentilato terrestri spiritu praecipua hominibus sanitas redditur.

Text 2: Latinus Pacatus Drepanius, *Panegy. Theodos. Aug.* 4. 2-5

Latinus (or Latinius) PACATUS Drepanius (flourished at the end of the 4th century) was the author of a famous panegyric in honor of the Emperor Theodosius I, read publicly in Rome in 389; it contains a eulogy to Hispania, birthplace of the Emperor:

(2) Nam primum tibi mater Hispania est, terris omnibus terra felicio, cui excolendae atque adeo ditandae impensius quam ceteris gentibus supremus ille rerum fabricator indulisit. (3) Quae nec austrinis obnoxia aestibus nec arctois subiecta frigoribus media fouetur axis utriusque temperie, quae hinc Pyrenaei montibus, illinc oceani aestibus, inde

Tyrrheni maris litoribus coronata naturae sollertis ingenio uelut alter orbis includitur. (4) Adde tot egregias ciuitates, adde culta incultaque omnia uel fructibus plena uel gregibus, adde auriferorum, opes fluminum, adde radiantium metalla gemmarum. Scio fabulas poetarum auribus mulcendis repertas aliqua nonnullis gentibus attribuisse miracula. Quae, ut sint uera, sunt singula; nec iam excutio ueritatem. Sint, ut scribitur, Gargara prouentu laeta triticeo. Meuania memoretur armento, Campania censeatur monte Gaurano, Lydia praedicetur amne Pactolo; dum Hispaniae uni quidquid laudatur adsurgat. (5) Haec durissimos milites, haec expertissimos duces, haec facundissimos oratores, haec clarissimos uates parit, haec iudicum mater, haec principum est. Haec Traianum illum, haec deinceps Hadrianum misit imperio, huic te debet imperio. Cedat his terris terra Cretensis parui Iouis gloriata cunabulis et geminis Delos reptata numinibus et alumno Hercule nobiles Thebae. Fidem constare nescimus auditis: deum dedit Hispania quem uidemus.

Text 3: Isidorus Hispalensis, *Historia de regibus Gothorum, Wandalorum et Sueuorum*, Prologus siue Laudes Hispaniae:

1 Omnium terrarum, quaeque sunt ab occiduo usque ad Indos, pulcherrima es, o sacra, semperque felix principum, gentiumque mater Hispania. Jure tu nunc omnium regina prouinciarum, a qua non Occasus tantum, sed etiam Oriens lumina mutuatur. Tu decus, atque ornamentum orbis, illustrior portio terrae: in qua gaudet multum ac largiter floret Geticae gentis gloriosa fecunditas.

2 Merito te omnium ubertate gignentium indulgentior natura ditauit. Tu baccis opima, uis proflua, messibus laeta, segete uestiris, oleis inumbraris, uite praetexeris. Tu florulenta campis, montibus frondua, piscosa littoribus. Tu sub mundi plaga gratissima sita, nec aestiuo solis ardore torreris, nec glaciali rigore tabescis, sed temperata coeli zona praecinctorum, zephyris felicibus enutriris. Quidquid enim arua fecundum, quidquid metalla pretiosum, quidquid animantia pulchrum et utile ferunt parturis. Nec illis omnibus posthabenda, quos clara speciosorum gregum fama nobilitat.

3 Tibi cedit Alpheus equis, Clitumnus armentis, quanquam uolucres per spatia quadrigas olympicis sacer palmis Alpheus exerceat, et ingentes Clitumnus iuuenos capitolinis olim immolauerit uictimis. Tu nec Etruriae saltus uberior pabulorum requiris, nec lucos Molorchi palmarum plena miraris, nec equorum cursu tuorum eleis curribus inuidebis. Tu superfusus fecunda fluminibus, tu aurifluis fulua torrentibus. Tibi fons equi genitor. Tibi uellera indigenis fucata conchyliis ad rubores tyrios inardescunt. Tibi fulgurans inter obscura penitorum montium lapis jubare contiguo uicini solis accenditur.

4 Alumnis igitur, et gemmis diues et purpuris, rectoribus pariter et dotibus imperiorum fertilis, sic opulenta es principibus ornandis, ut beata pariendis. Iure itaque te jam pridem aurea Roma caput gentium concupiuit, et licet te sibimet eadem Romulea uirtus primum uictrix spoponderit, denuo tamen Gothorum florentissima gens post multiplices in orbe uictorias certatim rapuit et amaui, fruiturque hactenus inter regias infulas et oues largas, imperii felicitate securo.

Alongside these global celebrations and enthusiasts of Hispania's glories, Latin writers left us many other descriptions, either of its geographical location in relation to other parts of the world, being aware of the remote position occupied by the Iberian Peninsula in the world they knew (**text 4**), or of some of its regions which were of particular interest to peoples newly arrived from overseas, such as the mythical kingdom of Tartesos (**text 5**). But such descriptions are not always the work of foreign writers arriving in the lands of Hispania; among the richest descriptions of some places those worthy of special attention include the many descriptions dedicated by the epigrammatist Martial to his homeland, Bilbilis (today Calatayud, in Aragon). He dedicated his verses to other places in his native Celtiberia, too, as well as to its treasures and most-distinguished sons (**texts 6-10**; and also X 104; XII 2, 3; 21, 1), all of them fueled by a patriotic, sincere, intense and moving love. It is the same love perceived in the epigram attributed to Seneca that evokes the city of Cordoba (**text 11**). There is nothing strange about Hispanic writers loving their

land, as other people from other places preferred theirs (**text 12**), but the lands of Hispania had, even at the end of the 4th century, some of the most attractive cities of the Empire: Hispalis (or Emerita, in another line of the manuscripted tradition of the poet Ausonio), Corduba, Tarraco and Bracara, according to the opinions of foreigners (**text 13**):

Text 4: Lucius Anneus Seneca, *Naturales Quaestiones* 1. pr.13. 2:

Quantum est enim, quod ab ultimis litoribus Hispaniae usque ad Indos iacet? Paucissimorum dierum spatium, si nauem suam ferat uentus.

Text 5: Rufus Festus Avienus, *Ora maritima* 223-265:

Tartessus
ager his adhaeret adluitque caespitem
Tartessus amnis. Inde tenditur iugum
Zephyro sacratum; denique arcis summitas
Zephyris uocata. Celsa sed ad fastigia
iugo eriguntur uerticis; multus tumor
conscendit auras et supersidens quasi
caligo semper nubilum condit caput.
Regio omnis inde maxime herboso solo est,
nebulosa iuge his incolis conuexa sunt,
coactus aer atque crassior dies
noctisque more ros frequens. Nulla, ut solet,
flabra inferuntur, nullus aethram discutit
superne uenti spiritus, pigra incumbat
caligo terras et solum late madet.
Zephyridos arcem siquis excedat rate
et inferatur gurgiti Nostri Maris,
flabris uebetur protinus Fauonii.

*Iugum inde rursus et sacrum Infernae deae
diuesque fanum, penetral abstrusi caui
adytumque caecum. Multa propter est palus
Etrephaea dicta. quin et Herbi ciuitas
stetisse fertur his locis prisca die,
quae proeliorum absumpta tempestatibus
famam atque nomen sola liquit caespiti.
At Hiberus inde manat amnis et locos
fecundat unda. Plurimi ex ipso ferunt
dictos Hiberos, non ab illo flumine,
quod inter inquietos Vasconas praelabitur.
Nam quicquid amnem gentis huius adiacet
occiduum ad axem, Hiberiam cognominant.
Pars porro eoa continet Tartessios
et Cilbicenos. Cartare post insula est
eamque pridem, influxe satis est fides,
tenuere Cempsi. Proximorum postea
pulsu duello, uaria quaesitum loca
se protulere. Cassius inde mons tumet.
et Graia ab ipso lingua Cassiterum prius
stannum uocauit. Inde fani est prominens,
et, quae uetustum Graeciae nomen tenet,
Gerontis arx est eminus, namque ex ea
Geryona quondam nuncupatum accepimus.
Hic ora late sunt sinus Tartessii.*

Text 6: Marcus Valerius Martialis, *Epigrammata* 4.55:

*Luci, gloria temporum tuorum,
qui Caium ueterem Tagumque nostrum
Arpis cedere non sinis disertis:
Argiuas generatus inter urbes
Thebas carmine cantet aut Mycenae,*

*aut claram Rhodon aut libidinosae
Ledaeas Lacedaemonos palaestras:
nos Celtis genitos et ex Hiberis
nostrae nomina duriora terrae
grato non pudeat referre uersu:
saeuo Bilbilin optimam metallo,
quae uincit Chalybasque Noricosque,
et ferro Plateam suo sonantem,
quam fluctu tenui, sed inquieto
armorum Salo temperator ambit,
tutelamque chorosque Rixamarum,
et conuiuia festa Carduarum,
et textis Peterin rosis rubentem,
atque antiqua patrum theatra Rigas,
et certos iaculo leui Silaos,
Turgontique lacus Turasiaeque,
et paruae uada pura Tuetonissae,
et sanctum Buradonis ilicetum,
per quod uel piger ambulat uiator,
et quae fortibus excolit iuuenis
curuae Manlius arua Vatiuescae.
Haec tam rustica, delicate lector,
rides nomina? rideas licebit,
haec tam rustica malo, quam Butuntos.*

Text 7: M. V. Martialis, *Epigrammata* 10. 96. 1-6:

*Saepe loquar nimium gentes quod, Auite, remotas
miraris, Latia factus in urbe senex;
auriferumque Tagum sitiam patriumque Salonem
et repetam saturae sordida rura casae.
Illa placet tellus in qua res parua beatum
me facit et tenues luxuriantur opes...*

Text 8: M. V. Martialis, *Epigrammata* 1. 49:

*Vir Celtiberis non tacende gentibus
nostraeque laus Hispaniae,
uidebis altam, Liciniane, Bilbilin,
equis et armis nobilem,
senemque Caium niuibus, et fractis sacrum
Vadaueronem montibus,
et delicati dulce Boterdi nemus,
Pomona quod felix amat.
Tepidi natabis lene Congedi uadum
mollesque Nympharum lacus,
quibus remissum corpus adstringes breui
Salone, qui ferrum gelat.
Praestabit illic ipsa figendas prope
Voberca prandenti feras.
Aestus serenos aureo franges Tago
obscurus umbris arborum;
auidam rigens Dercenna placabit sitim
et Nutha, quae uincit niues.
At cum December canus et bruma impotens
Aquilone rauco mugiet,
aprica repetes Tarraconis litora
tuamque Laletaniam.
Ibi inligatas mollibus dammas plagis
mactabis et uernas apros
leporemque forti callidum rumpes equo,
ceruos relinques uilico.
Vicina in ipsum silua descendet focum
infante cinctum sordido.
Vocabitur uenator et ueniet tibi
conuiuia clamatus prope.
Lunata nusquam pellis et nusquam toga
olidaeque uestes murice;*

*procul horridus Liburnus et querulus cliens,
imperia uiduarum procul;
non rumpet altum pallidus somnum reus,
sed mane totum dormies.
Mereatur alius grande et insanum sophos:
miserere tu felicium
ueroque fruere non superbus gaudio,
dum Sura laudatur tuus.
Non inpudenter uita quod relicum est petit,
cum fama quod satis est habet.*

Text 9: M. V. Martialis, *Epigrammata* 10. 103:

*Municipes Augusta mihi quos Bilbilis acri
monte creat, rapidis quem Salo cingit aquis,
ecquid laeta iuuat uestri uos gloria uatis?
nam decus et nomen famaue uestra sumus,
nec sua plus debet tenui uerona Catullo
meque uelit dici non minus illa suum.
Quattuor accessit tricesima messibus aestas,
ut sine me Cereri rustica liba datis,
moenia dum colimus dominae pulcherrima Romae:
mutauere meas Itala regna comas.
Excipitis placida reducem si mente, uenimus;
aspera si geritis corda, redire licet.*

Text 10: M. V. Martialis, *Epigrammata* 10. 61:

*In Tartesiadis domus est notissima terris,
qua diues placidum Corduba Baetin amat,
uellera natiuo pallent ubi flaua metallo
et linit Hesperium brattea uiua pecus.*

*Aedibus in mediis totos amplexa penates
 stat platanus densis Caesariana comis,
 hospitis inuicti posuit quam dextera felix,
 coepit et ex illa crescere uirga manu.
 Auctorem dominumque nemus sentire uidetur:
 sic uiret et ramis sidera celsa petit.
 Saepe sub hac madidi luserunt arbore Fauni,
 terruit et tacitam fistula sera domum;
 dumque fugit solos nocturnum Pana per agros,
 saepe sub hac latuit rustica fronde Dryas.
 Atque oluere lares commissatore Lyaeo,
 creuit et effuso laetior umbra mero;
 besternisque rubens deiecta est herba coronis,
 atque suas potuit dicere nemo rosas.
 O dilecta deis, o magni Caesaris arbor,
 ne metuas ferrum sacrilegosque focos.
 Perpetuos sperare licet tibi frondis honores:
 non Pompeianae te posuere manus.*

Text 11: PsSeneca, *Epigramma* 19:

De se ad patriam

*Corduba, solue comas et tristes indue uultus,
 inalacrimans cineri munera mitte meo.
 Nunc longiqua tuum deplora, Corduba, uatem,
 Corduba non alio tempore maesta magis:
 tempore non illo, quo uersis uiribus orbis
 incubuit belli tota ruina tibi,
 cum geminis oppressa malis utrimque peribas
 et tibi Pompeius, Caesar et hostis erat;
 tempore non illo, quo ter tibi funera centum
 heu nox una dedit, quae tibi summa fluit;
 non, Lusitanus quateret cum moenia lato,*

*figeret et portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, cuius
infigor scopulo: Corduba, solue comas!
Set gratare tibi, quod te natura supremo
addidit Oceano: tardius ista doles!*

Text 12: Decimus Magnus Ausonius, *Epist.* 29. 50-59:

*Vertisti, Pauline, tuos dulcissime mores?
Vasconis hoc saltus et ninguida Pyrenaei
hospitia et nostri facit hoc obliuio caeli?
Imprecer ex merito quid non tibi, Hiberia tellus!
Te populent Poeni, te perfidus Hannibal urat;
te belli sdem repetat Sertorius exul.
Ergo meum patriaeque decus columenque senati
Birbilis aut haerens scopulis Calagorris habebit,
aut quae deiectis iuga per scruposa ruinis
arida torrentem Sicorim despectat Hilerda?*

Text 13: D. M. Ausonius, *Ordo urbium nobilium* 14:

*Clara mihi post has memorabere nomen Hiberum,
Hispalis [uel Emerita], aequoreus quam praeterlabitur amnis,
submittit cui tota suos Hispania fasces.
Corduba non, non arce potens tibi Tarraco certat
quaeque sinu pelagi iactat se Bracara diues.*

1.2. The people

The Romans found in the Peninsula very diverse peoples of different origins (**text 14**), cultures and languages, fact which gave rise to the stereotyped forming of their characters and habits, with their

bellicose nature, loyalty, sense of friendship and pride standing out (**texts 15-18**). While the Mediterranean coast was inhabited by the Iberians – that had a remarkable degree of cultural development and spoke a language whose origin is still under discussion – the centre of the peninsula was the territory of Celtiberian tribes, a people in whom the Iberian blood, language and culture had mingled with those of the Celts, who had settled in the northwest. Nevertheless, the Celtiberians and Celts both enjoyed a significantly lower degree of social and cultural development (**texts 19-21**). To these populations must be added the presence of the Vascons in northern Peninsula, another ethnic group of mysterious origins, as well as the Greek and Punic settlers, who preferred coastal areas. Finally, in the southwest, that is to say in the southern part of what is now Portugal and in much of Andalusia, there were Turdetani settlements, whose relationship with the ancient mythical kingdom of Tartesos, on the one hand, and with the Iberians on the other remains yet to be established with certainty (**text 22**). All these peoples, who fiercely resisted the Roman presence for two centuries, were already highly integrated and Romanized by the 1st century A.D., and their languages – with the exception of Basque – had been gradually disappearing (**text 23**), leaving behind only a few vague traces in the Latin language itself, and above all in the Peninsular's toponymy. Relating to this there is an interesting anecdote about the admiration of some Hispanics towards the *Ab urbe condita* of Titus Livius at the end of the 1st century B.C. (**text 24**):

Text 14: Plinius Maior, *Naturalis Historia* 3. 8 (see also Sal. *Jug.* 18. 3 on the arrival in Hispania of Persians betrayed by Hercules):

In uniuersam Hispaniam M. Varro peruenisse Hiberos et Persas et Phoenicas Celtasque et Poenos tradit. Lusum enim Liberi patris aut lysam cum eo bacchantium nomen dedisse Lusitaniae et Pana praefectum eius uniuersae.

Text 15: Valerius Maximus 2. 6. 11 (cf. Cic. *Tusc.* 2. 65):

Auara et feneratoria Gallorum philosophia, alacris et fortis Cimbrorum et Celtiberorum, qui in acie gaudio exultabant tamquam gloriose et feliciter uita excessuri, lamentabantur in morbo quasi turpiter et miserabiliter perituri. Celtiberi etiam nefas esse ducebant proelio superesse, cum is occidisset, pro cuius salute spiritum deuorauerant.

Text 16: Val. Max. 2. 6. 14:

Protrabe in medium Cimbricam audaciam, adice Celtibericam fidem.

Text 17: M. V. Martialis, *Epigrammata* 10. 13:

*Ducit ad auriferas quod me Salo Celtiber oras,
pendula quod patriae uisere tecta libet,
tu mihi simplicibus, Mani, dilectus ab annis
et praetextata cultus amicitia,
tu facis; in terris quo non est alter Hiberis
dulcior et uero dignus amore magis.
Tecum ego uel sicci Gaetula mapalia Poeni
et poteram Scythicas hospes amare casas.
Si tibi mens eadem, si nostri mutua cura est,
in quocumque loco Roma duobus erit.*

Text 18: Iulius Firmicus Maternus, *Math.* 1. 2. 3:

Hispani (sc. fiunt) elata iactantiae animositate praeposteri.

Text 19: Caius Valerius Catullus 37. 17-20:

*Tu praeter omnes une de capillatis,
Cuniculosae Celtiberiae fili,
Egnati, opaca quem bonum facit barba
Et dens Hibera defricatus urina.*

Text 20: C. V. Catullus 39:

*Egnatius, quod candidos habet dentes,
renidet usque quaque. si ad rei uentum est
subsellium, cum orator excitat fletum,
renidet ille; si ad pii rogum fili
lugetur, orba cum flet unicum mater,
renidet ille. quidquid est, ubicumque est,
quodcumque agit, renidet: hunc habet morbum,
neque elegantem, ut arbitror, neque urbanum.
quare monendum est te mihi, bone Egnati.
si urbanus esses aut Sabinus aut Tiburs
aut pinguis umber aut obesus Etruscus
aut Lanuvinus ater atque dentatus
aut Transpadanus, ut meos quoque attingam,
aut quilubet, qui puriter lauit dentes,
tamen renidere usque quaque te nollem:
nam risu inepto res ineptior nulla est.
nunc Celtiber es: Celtiberia in terra,
quod quisque minxit, hoc sibi solet mane
dentem atque russam defricare gingiuam,
ut quo iste uester expolitior dens est,
hoc te amplius bibisse praedicet loti.*

Text 21: Titus Silius Italicus 3. 326-331:

*Cantaber ante omnis, hiemisque aestusque famisque
inuictus palmamque ex omni ferre labore.
Mirus amor populo, cum pigra incanuit aetas,
imbelles iam dudum annos praeuertere fato
nec uitam sine Marti pati. Quippe omnis in armis
lucis causa uita, et damnatum uiuere paci.*

Text 22: M. V. Martialis, *Epigrammata* 3. 77:

*Nec mullus nec te delectat, Baetice, turdus,
nec lepus est umquam nec tibi gratus aper,
nec te liba iuuant nec sectae quadra placentae,
nec Libye mittit nec tibi Phasis aues:
Capparin et putri cepas hallece natantis
et pulpam dubio de petasone uoras,
teque iuuant gerres et pelle melandrya cana,
resinata bibis uina, Falerna fugis.
Nescio quod stomachi uitium secretius esse
suspikor: ut quid enim, Baetice, σαπροφαγείς?*

Text 23: Lucius Cornelius Tacitus, *Annales* 4. 45:

Isdem consulibus facinus atrox in citeriore Hispania admissum a quodam agresti nationis Termestinae. Is praetorem prouinciae L. Pisonem, pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus uno uulnere in mortem adfecit; ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo per derupta et auia sequentis frustratus est. Neque diu fefellit: nam presso ductoque per proximos pagos equo cuius foret cognitum. Et repertus cum tormentis edere conscios adigeretur, uoce magna sermone patrio frustra se interrogari clamitauit: adsisterent socii ac spectarent;

nullam uim tantam doloris fore ut ueritatem eliceret. Idemque cum postero ad quaestionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus saxoque caput adflixit ut statim exanimaretur. Sed Piso Termestinatorum dolo caesus habetur; quippe pecunias e publico interceptas acrius quam ut tolerarent barbari cogebat.

Texto 24: Plinius Minor, Ep. 2. 3. 8:

Numquamne legisti Gaditanum quendam Titi Liui nomine gloriaque commotum ad uisendum eum ab ultimo terrarum orbe uenisse statimque, ut uiderat, abisse?

1.3. Historic events

The lands of Hispania were the stage of historical events of utmost importance for the future of the Roman State; it was here that the Second Punic War started, with its subsequent consequences so dangerous to Rome's own survival. The Roman presence in the Iberian Peninsula resulted directly from its confrontation with Carthage (**text 25**). Both powers were vying for supremacy in the western Mediterranean and had already fought one war in the middle of the 3rd century (264-241 B.C.). In 218 B.C. the confrontation erupted with the conquest of the city of Sagunto, on the Spanish eastern coast, by the Carthaginian general Hannibal (**text 26**). Rome, which was an ally of the Iberian town, decided to intervene to put an end to the Carthaginian domination in the Iberian Peninsula. The Scipio brothers landed in Tarragona (218 B.C.) with a powerful army and penetrated the territories dominated by their rivals. By then Hannibal had already crossed the Alps and was confronting the Romans on Italian soil. The Second Punic War ended in 205 B.C. after multiple misfortunes that jeopardized the survival of the Roman State itself: Hannibal was defeated at Zama and as a result Carthage lost its Hispanic possessions.

Rome decided to take advantage of the situation and attempted to turn the Iberian Peninsula into one of its dominions.

Nevertheless, the conquest of Hispania by Rome was not easy due to the fierce resistance of its indigenous peoples, which produced unforgettable moments of cruelty and hardness in the Roman imagination. The war against Viriato from 147 to 139 B.C., and the siege of Numancia in 133 B.C., for instance (**text 27**) – a Celtiberian city which heroically resisted the attack of Publius Cornelius Scipio, the victor of Carthage in the Third Punic War (**text 28**) – are some of the best-known episodes. It was a conquest that extended into two centuries (**text 29**), lasting until 19 B.C. when Emperor Augustus ended his confrontations with the Cantabrian and Asturian peoples:

Text 25: Gaius Velleius Paterculus 2. 38. 4:

In Hispaniam primi omnium duxere exercitus Cn. et P. Scipiones initio secundi belli Punici abhinc annos ducentos quinquaginta; inde uarie possessa et saepe amissa partibus, uniuersa ductu Augusti facta stipendiaria est.

Text 26: Titus Livius 21. 1-2:

[1] In parte operis mei licet mihi praefari, quod in principio summae totius professi plerique sunt rerum scriptores, bellum maxime omnium memorabile quae unquam gesta sint me scripturum, quod Hannibale duce Carthaginenses cum populo Romano gessere. Nam neque ualidiores opibus ullae inter se ciuitates gentesque contulerunt arma neque his ipsis tantum unquam uirium aut roboris fuit; et haud ignotas belli artes inter sese sed expertas primo Punico conferebant bello, et adeo uaria fortuna belli ancepsque Mars fuit ut propius periculum fuerint qui uicerunt. Odiis etiam prope maioribus certarunt quam uiribus, Romanis indignantibus quod uictoribus uicti ultro inferrent arma, Poenis quod superbe

auareque crederent imperitatum uictis esse. Fama est etiam Hannibalem annorum ferme nouem, pueriliter blandientem patri Hamilcari ut duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eo traiecturus sacrificaret, altaribus admotum tactis sacris iure iurando adactum se cum primum posset hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus uirum Sicilia Sardiniaque amissae: nam et Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam et Sardiniam inter motum Africae fraude Romanorum, stipendio etiam insuper imposito, interceptam.

[2] His anxius curis ita se Africo bello quod fuit sub recentem Romanam pacem per quinque annos, ita deinde nouem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit ut appareret maius eum quam quod gereret agitare in animo bellum et, si diutius uixisset, Hamilcare duce Poenos arma Italiae inlaturos fuisse quae Hannibalis ductu intulerunt. Mors Hamilcaris peropportuna et pueritia Hannibalis distulerunt bellum. Medius Hasdrubal inter patrem ac filium octo ferme annos imperium obtinuit, flore aetatis, uti ferunt, primo Hamilcari conciliatus, gener inde ob aliam indolem profecto animi adscitus et, quia gener erat, factionis Barcinae opibus, quae apud milites plebemque plus quam modicae erant, haud sane uoluntate principum, in imperio positus. Is plura consilio quam ui gerens, hospitium magis regulorum conciliandisque per amicitiam principum nouis gentibus quam bello aut armis rem Carthaginensem auxit. Ceterum nihilo ei pax tutior fuit; barbarus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obruncavit; comprehensusque ab circumstantibus haud alio quam si euasisset uoltu, tormentis quoque cum laceraretur, eo fuit habitu oris ut superante laetitia dolores ridentis etiam speciem praebuerit. Cum hoc Hasdrubale, quia mirae artis in sollicitandis gentibus imperioque suo iungendis fuerat, foedus renouauerat populus Romanus ut finis utriusque imperii esset amnis Hiberus Saguntinisque mediis inter imperia duorum populorum libertas seruaretur.

Text 27: Sen., *Epistulae Ad Lucilium* 66. 13:

Magnus Scipio, qui Numantiam cludit et comprimit cogitque inuictas manus in exitium ipsas suum uerti, magnus ille obsessorum

animus, qui scit non esse clusum, cui mors aperta est, et in complexu libertatis expirat.

Text 28: Marcus Tullius Cicero, *Oratio de Imperio Cn. Pompei* 60:

Non dicam duo bella maxima, Punicum atque Hispaniense, ab uno imperatore (sc. P. Cornelius Scipio) esse confecta duasque urbis potentissimas quae huic imperio maxime minitabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas.

Text 29: Vel. Pat. 2. 90. 2:

Per annos ducentos in iis (sc. Hispaniis) multo mutoque ita certatum est sanguine, ut amissis populi Romani imperatoribus exercitibusque saepe contumelia, nonnunquam etiam periculum Romano inferretur imperio.

The fate of the Iberian Peninsula followed the same path as the rest of the Roman State, and therefore these lands witnessed important internal clashes, such as the Sertorian War (82-72 B.C.) and some episodes of the civil war between Caesar and Pompey (and their descendants). Lerida, on the banks of the Segre river (**text 30**), saw the beginning of hostilities between the two armies (49 B.C.), and Munda, a Baetican town, was the battlefield where the war ended (45 B.C.). Other dramatic events for the Roman State also had its repercussions in Hispania, including the crisis of 69 A.D. (**text 31**), the enduring crisis of the 3rd century and the spread of Christianity and its endless theological disputes (**text 32**).

Rome divided the Peninsular territories into two large provinces: Hispania Citerior, which included the lands north of the Ebro river and up to the Pyrenees, and Hispania Ulterior, which covered the rest of the peninsula. This province would be divided in Augustus' time into two others: Betica and Lusitania. But new partitions were soon made and thus in the 4th century Hispania had six different provinces: Tarraconensis,

Carthaginensis and Gallaecia (all born from the former Hispania Citerior),
Betica, Lusitania and Balearica:

Text 30: Caius Iulius Caesar, *De Bello Civili* 48-50:

[48] *Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo haec gesta sunt. Tanta enim tempestas cooritur, ut numquam illis locis maiores aquas fuisse constaret. Tum autem ex omnibus montibus nives proluit ac summas ripas fluminis superavit pontesque ambo, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit. Quae res magnas difficultates exercitui Caesaris attulit. Castra enim, ut supra demonstratum est, cum essent inter flumina duo, Sicorim et Cingam, spatio milium XXX, neutrum horum transiri poterat, necessarioque omnes his angustiis continebantur. Neque civitates, quae ad Caesaris amicitiam accesserant, frumentum supportare, neque ei, qui pabulatum longius progressi erant, interclusi fluminibus reverti neque maximi commeatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra pervenire poterant. Tempus erat autem difficillimum, quo neque frumenta in hibernis erant neque multum a maturitate aberant; ac civitates exinanitae, quod Afranius paene omne frumentum ante Caesaris adventum Ilerdam convexerat, reliqui si quid fuerat, Caesar superioribus diebus consumpserat; pecora, quod secundum poterat esse inopiae subsidium, propter bellum finitimae civitates longius removerant. Qui erant pabulandi aut frumentandi causa progressi, hos levis armaturae Lusitani peritique earum regionum cetrati citerioris Hispaniae consecrabantur; quibus erat proclive tranare flumen, quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant.*

[49] *At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. Multum erat frumentum provisum et convectum superioribus temporibus, multum ex omni provincia comportabatur; magna copia pabuli suppetebat. Harum omnium rerum facultates sine ullo periculo pons Ilerdae praebebat et loca trans flumen integra, quo omnino Caesar adire non poterat.*

[50] *Hae permanserunt aquae dies complures. Conatus est Caesar reficere pontes; sed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam dispositae cohortes adversariorum perfici patiebantur. Quod illis prohibere*

erat facile cum ipsius fluminis natura atque aquae magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela iaciebantur; atque erat difficile eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere et tela vitare.

Text 31: Gaius Suetonius Tranquillus, *Galba* 9. 2:

Carthagine noua conuentum agens tumultuari Gallias comperit legato Aquitaniae auxilia implorante: superuenerunt et Vindicis litterae hortantis, ut humano generi assertorem ducemque se accomodaret, nec diu cunctatus condicionem partim metu partim spe recepit; nam et mandata Neronis de nece sua ad procuratores clam missa deprenderat et confirmabatur cum secundissimis auspiciis et omnibus uirginis honestae uaticinatione, tanto magis quod eadem illa carmina sacerdos Iouis Cluniae ex penetrali somnio monitus eruerat ante ducentos annos similiter a fatidica puella pronuntiata. Quorum carminum sententia erat oriturum quandoque ex Hispania principem dominumque rerum.

Text 32: Arnobius, *Aduers. nat.* 1. 16:

In Hispania, Gallia cur eodem tempore horum (sc. malorum) nihil natum est, cum innumeri uiuerent in his quoque prouinciis christiani?

1.4. The Romanization and resources of Hispania

Hispania's Romanization was a very intense process. While it began with Scipio's arrival, it accelerated in the 1st century B.C. thanks to the impetus given by Pompey, Caesar and finally Augustus. During the 1st and 2nd centuries A.D., the Romanization effects became even deeper and more definitive: numerous colonies and municipalities were founded, major public works were carried out (monuments to embellish the cities, construction of roads, ports, aqueducts, bridges, reservoirs, etc.), the use

of indigenous languages was abandoned in favour of Latin and Roman law was generally adopted. For its part, Hispania provided important economic resources to Rome (minerals, agricultural products and livestock, fish and salted products, manufactured articles, etc.) (**texts 33-51**), as well as human resources, and thus in the 1st century B.C. there were already Hispanic members in the Roman Senate (the Balbos of Cadiz). In the 1st century B.C. Latin writers of the same origin were abundant and renowned (the two Senecas, Lucanus, Columella, Martial, Quintilian, etc.) (**texts 51-57**). After a long period of decadence at the end of Antiquity, numerous Hispanic writers again put their talent at the service of a new religion, Christianity (Juvencus, Egeria, Prudentius, Osius, Gregory of Elvira, Pacianus of Barcelona, Priscillian, Hydatius, etc.) (**texts 58-59**).

A very important milestone that demonstrates how deep the Romanization of Hispania was is the Latinity Edict promulgated by Vespasian (circa 70 A.D.), about which we are told by Pliny (**text 60**). Thanks to it, the cities of Hispania would come to enjoy the same rights as the Italian ones. The Edict of Caracalla (212) finally granted Roman citizenship to all inhabitants of the Empire, thereby including all the inhabitants of Hispania.

But maybe the symbol of the Romanization of Hispania par excellence is that, at the end of the 1st century A.D., the Hispanic Trajan reached the Supreme Imperial Judiciary Power (98-117). After him other Hispanics would be entrusted with the same honour: Adrian (117-138) (**text 61**), Theodosius (379-395) and Maximus (383-388):

Text 33: Plin. Nat. 37. 203 (see texts 1-3 above on the *laudes Hispaniae*; see also Sil. Ital. I 228-238; Publius Annius Florus, for his part, praises the city of Tarragona):

Ab ea exceptis Indiae fabulosis proximum equidem duxerim Hispaniam, quacumque ambitur mari, quamquam squalidam ex parte, uerum, ubi gignit, feracem frugum, olei, uini, equorum metallorumque omnium generum, ad haec pari Gallia, uerum de ertis suis sparto uincit Hispania

et lapide speculari, pigmentorum etiam deliciis, laborum exercitatione, seruorum exercitio, corporum humanorum duritia, uehementia cordis.

Texto 34: Lucius Iunius Moderatus Columela, Praef. 20:

Itaque in hoc Latio et Saturnia terra, ubi di fructus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc ad hastam locamus, ut nobis ex transmarinis prouinciis aduebatur frumentum, ne fame laboremus et uindemias condimus ex insulis Cycladibus ac regionibus Baeticis Gallicisque.

Texto 35: M. V. Catullus 12:

*Nam sudaria Saetaba ex Hiberis
Miserunt mihi muneri Fabullus
et Veranius: haec amem necesse est
et Veraniolum meum Fabullum.*

Text 36: Petronius Arbiter 66. 3:

*Sequens ferculum fuit scriblita frigida et super mel caldum infusum
excellente Hispanum.*

Text 37: Plin. Nat. 8. 166:

*In eadem Hispania Gallaica gens est et Asturica. Equini generis
his sunt quos celdones uocamus, minore forma appellatos asturcones
gignunt; quibus non uulgaris in cursu gradus, sed mollis alterno
crurum explicatu glomeratio, unde equis tolitim capere incursum
traditur arte.*

Text 38: Plin. Nat. 8. 217-218:

(217) Leporum generis sunt et quos Hispania cuniculos appellat, fecunditis innumerae famemque Baliarum insulis populatis messibus adferentes. (218) Certum est Baliaricos aduersus prouentum eorum auxilium militare a diuo Augusto petisse. Magna propter uenatum eum uiuerris gratia est. Iniciunt eas in specus qui sunt multiformes in terra –unde et nomen animali- atque ita eiectos superne capiunt.

Text 39: Plin. Nat. 33. 77-78:

(77) Aurum arrugia quaesitum non coquitur, sed statim suum est. Inueniuntur ita massae, nec non in puteis, et denas excedentes libras; palagas, alii palacurnas, idem quod minutum est balucem uocant... (78) Vicena milia pondo ad hunc modum annis singulis Asturiam atque Callaeciam et Lusitaniam praestare quidam prodiderunt, ita ut plurimum Asturia gignat.

Text 40: Plin. Nat. 33. 96:

[Argentum] reperitur in omnibus paene prouinciis, sed in Hispania pulcherrimum, id quod in sterili solo atque etiam montibus, et ubicumque una inuenta uena est, non procul inuenitur alia. Hoc quidem et in omni fere materia, unde metalla Graeci uidentur dixisse.

Text 41: Plin. Nat. 34. 149:

Metallorum omnium uena ferri largissima est. Cantabriae maritima parte, qua oceanus adluit, mons praealtus –incredibile dictu- totus ex ea materia est.

Text 42: Plin. Nat. 36. 160-161:

(160) Specularis uero, quoniam et hic lapidis nomen optinet, faciliore multo natura finditur in quamlibet tenues crustas. Hispania hunc tantum ceterior olim dabat, nec tota, sed intra C passum circa Segobrigam urbem, iam et Cypros et Cappadocia et Sicilia et nuper inuentum Africa, postferendos tamen omnes Hispaniae, Cappadocia amplissimos magnitudine, sed obscuros. (161) Sunt et in Bononiensi Italiae parte breues, macula complexu silicis alligati, quorum tamen appareat natura similis. Puteis in Hispania effoditur e profunda altitudine, nec non et saxo inclusus sub terra inuenitur extrahiturque aut exciditur, sed maiore ex parte fossili natura.

Text 43: M. V. Martialis, Epigrammata 5. 16. 7:

plurimus Hispanas mittet mihi nauta metretas

Text 44: M. V. Martialis, Epigrammata 10. 17. 3-4 (and 1. 49. 15; 10. 96. 3; 12. 2. 3):

*Accipe Callaicis quidquid fodit Astur in aruis,
aurea quidquid habet diuitis unda Tagi*

Text 45: M. V. Martialis, Epigrammata 12. 63, 1-5 (and 12. 65. 5; 98):

*Uncto Corduba laetior Venafro,
Histra nec minus absoluta testa,
albi quae superas oves Galaesi
nullo murice nec cruore mendax,
sed tinctis gregibus colore vivo...*

Text 46: Grattius 341-343:

*Ima Toletano praecingant ilia cultro
terribilemque manu uibrata falarica dextra
det sonitum et curuae rumpant non peruia falces.*

Text 47: Grattius 513-517:

*At tibi contra
Callaecis lustratur equis scruposa <Pyrene>
non tamen Hispano martem temptare m<inacem>
ausim: <in> mur<i>cibus uix ora tenacia ferr<is>
concedunt.*

Text 48: Marcus Anneus Lucanus, 3. 710:

Excussae Balearis tortor habenae

Text 49: M. V. Martialis, *Epigrammata* 5. 78. 26-28 (and 6. 71):

*nec de Gadibus improbis puellae
uibrabunt sine fine prurientes
lasciuos docili tremore lumbos*

Text 50: Decimus Iunius Iuuenalis 11. 162:

*Forsitan expectes ut Gaditana canoro
incipiunt prurire choro plausuque probatae
ad terram tremulo descendant cune puellae.*

Text 51: Plin. Nat. 5. 36:

Omnia (sc. In Cyrenaica) armis Romanis superata et a Cornelio Balbo triumphata, unius omnium curru externo et Quiritum iure donato; quippe Gadibus genito ciuitas Romana cum maiore Balbo patruo data est.

Text 52: Publius Papinius Statius, *Silv.* 2. 7. 24-35:

*Felix –heu nimis!– et beata tellus,
quae pronos Hyperionis meatus
summis Oceani uides in undis
stridoremque rotae cadentis audis,
quae Tritonide fertilis Athenas
unctis, Baetica, prouocas trapetis:
Lucanum potes imputare terris!
Hoc plus quam Senecam dedisse mundo
aut dulcem generasse Gallionem.
Attollat refluos in astra fontes
Graio nobilior Melete Baetis;
Baetin, Mantua, prouocare noli.*

Text 53: M. V. Martialis, *Epigrammata* 1.1:

*Hic est quem legis ille, quem requiris,
toto notus in orbe Martialis
argutis epigrammaton libellis:
cui, lector studiose, quod dedisti
uiuenti decus atque sentienti,
rari post cineres habent poetae.*

Text 54: M. V. Martialis, *Epigrammata* 1.61:

Verona docti syllabas amat uatis,

*Marone felix Mantua est,
 censetur Aponi Liuiio suo tellus
 stellaque nec Flacco minus,
 Apollodoro plaudit imbrifer Nilus,
 Nasone Paeligni sonant,
 duosque Senecas unicumque Lucanum
 facunda loquitur Corduba,
 gaudent iocosae Canio suo Gades,
 Emerita Deciano meo:
 te, Liciniane, gloriabitur nostra
 nec me tacebit Bilbilis.*

Text 55: M. V. Martialis, *Epigrammata* 7. 22:

*Vatis Apollinei magno memorabilis ortu
 lux redit: Aonidum turba, fauete sacris.
 Haec meruit, cum te terris, Lucane, dedisset,
 mixtus Castaliae Baetis ut esset aquae.*

Text 56: M. V. Martialis, *Epigrammata* 2. 90:

*Quintiliane, uagae moderator summe iuuentae,
 gloria Romanae, Quintiliane, togae,
 uiuere quod propero pauper nec inutilis annis,
 da ueniam: properat uiuere nemo satis.
 Differat hoc patrios optat qui uincere census
 atriaque inmodicis artat imaginibus.
 Me focus et nigros non indignantia fumos
 tecta iuuant et fons uiuus et herba rudis.
 Sit mihi uerna satur, sit non doctissima coniunx,
 sit nox cum somno, sit sine lite dies.*

Text 57: Plinius Minor, 2. 21. 1-6:

(1) Audio Valerium Martialem decessisse et moleste fero. Erat homo ingeniosus, acutus, acer, et qui plurimum in scribendo et salis haberet et fellis nec candore minus. (2) Prosecutus eram uatico secedentem: dederam hoc amicitiae, dederam, etiam uersiculis, quos de me composuit. (3) Fuit moris antiquis eos, qui uel singulorum laudes uel urbium scripserant, aut honoribus aut pecunia ornare; nostris uero temporibus ut alia speciosa et egregia ita hos in primis exoleuit. (...) (6) Meritone eum, qui haec de me scripsit, et tunc dimisi amicissime et nunc ut amicissimum defunctum esse doleo? Dedit enim mihi, quantum maximum potuit, daturus amplius, si potuisset. Tametsi quid homini potest dari maius quam gloria et laus et aeternitas? At non erunt aeterna, quae scripsit; non erunt fortasse, ille tamen scripsit, tamquam essent futura.

Text 58: Isidor. De uiris illustr. 1:

Osius Cordubensis ciuitatis episcopus scripsit ad sororem de laude uirginitatis epistolam pulchro ac diserto comptam eloquio. In Sardicensi etiam concilio quamplurimas ipse edidit sententias. Hic autem post longum senium uetustatis, accersitus a Constantio principe minisque perterritus, metuens ne senex et diues damna rerum uel exilium pateretur, illico arrianae impietati consensit; cuius quidem uitam, ut meruit, confestim exitus crudelis finiuit. Nam post impiam, ut ait quidam, Osii praeuaricationem, dum sanctus Gregorius Eliberritanus episcopus in Cordubensi urbe iuxta imperiale decretum fuisset adductus ac minime uellet illi communicare, commotus Osius dicit Clementino Constantii praefecto uicario ut mitteret eum in exilio. At ille inquit: non audeo episcopum in exilium mittere, nisi prius eum ab episcopatu deieceris. Ut autem uidit sanctus Gregorius quod Osius uellet dare sententiam, appellat Christum totis fidei suae uisceribus exclamans: Christe Deus, qui uenturus es iudicare uiuos et mortuos, ne patiaris hodie humanam praeferrere sententiam aduersus me minimum seruum tuum, qui pro fide nominis tui ut reus assitens expectaculum

factus sum, sed tu ipse, quaeso, in causa tua hodie iudica, ipse sententiam praeferre dignare per ultionem. Non ego quasi metuens de exilio fugere cupio, cum mihi pro tuo nomine nullum supplicium graue sit, sed ut multi praeuaricationes errore liberentur, cum praesentem uiderint ultionem. His dictis, ecce repente Osius, residens fastu quasi regalis imperii, cum sententiam conaretur exprimere, os uertit distorquent pariter et ceruicem, ac de sessu in terram eliditur, atque illico expirauit.

Text 59: Hieronimus Stridonius, *De uiris illustr.* 121

Jerónimo of Estridón, or SAINT JEROME (Estridón, circa 347-420), was a pupil of Elio Donato in Rome:

Priscillianus, Abilae episcopus, qui factione Hydatii et Ithacii, Treueris a Maximo tyranno caesus est, edidit multa opsucula, de quibus ad nos aliqua peruenerunt. Hic usque hodie a nonnullis Gnosticae, id est Basilidis uel Marci, de quibus Irenaeus scripsit, haereseos accusatur, defendentibus aliis non ita eum sensisse, ut arguitur.

Text 60: Plin. *Nat.* 3. 30:

Vniuersae Hispaniae Vespasianus Imperator Augustus iactatus procellis reipublicae Latium tribuit.

Text 61: *Historia Augusta. Vita Hadriani* 1. 1-2:

Origo imperatoris Hadriani uetustior a Picentibus, posterior ab Hispaniensibus manat, si quidem Hadria ortos maiores suos apud Italicam Scipnionum temporibus resedissee in libris uitae suae Hadrianus ipse commemoret. Hadriano pater Aelius Hadrianus cognomento Afer fuit, consobrinus Traiani imperatoris, mater Domitia Paulina Gadibus orta.

2. The Middle Ages

The weakness of the Roman state in the 5th century resulted in the progressive isolation of the Iberian Peninsula, to the extent that between 409 and 412 it was invaded by various barbarian tribes (Suevi, Vandals and Alans), and in 416 by the Visigoths, which were acting as federated troops of the Romans. Hispania suffered a long period of instability until the Vandals' crossing to Africa in 429 and the destruction of the Suevian kingdom in 456 by Theodoric II, a Visigothic king sent by Rome. The Visigoths seized power in much of Hispania and their kingdom can be regarded as fully established from 469 onwards. In 552 the Byzantine emperor Justinian tried to reconquer the Peninsula for Rome and succeeded in holding on to his conquests until 625, with Cartagena serving as his base. During the reigns of Leovigildo (569-586) and Recaredo, that solemnly embraced the Catholic faith in the 3rd Council of Toledo (589), the Visigothic kingdom of Toledo reached its peak. At that point, the peninsular culture stood out in relation to other ancient imperial provinces and among many names we should recall Leandro of Seville, Eugenio Ildefonso and Julián of Toledo, Tajón of Zaragoza and, above all, the name of Isidoro of Seville.

Nevertheless, the Visigothic kingdom would also disappear in 711, with the invasion of the Iberian Peninsula by the Muslims (**text 62**).

That moment marked the beginning of the process known by Christianity as the Reconquest, which culminated in 1492 with the seizure of Granada, the last Muslim stronghold in the Peninsula, by the Catholic monarchs Ferdinand of Aragon and Isabel of Castile. The Reconquest process lasted almost eight centuries, although it was not continuous or systematic because long periods of relative calm alternated with others of intense military activity. Moreover, there were different pockets of initial resistance to the invasion, all of them in the north of the Peninsula. These pockets would lead, as time went by and military victories accumulated, to new Christian kingdoms (first Asturias and Leon, Navarre and Aragon; then Galicia, Portugal, Valencia – **text 63** – and the Balearic Islands) and other political entities (the County, later the kingdom, of Castile; the Mark of Catalonia, etc.), whose territories were spreading southwards. This

is when the figure of the national hero is forged, in the case of Castile embodied by Rodrigo Díaz de Vivar, nicknamed El Cid Campeador; the deeds of this noble warrior earned him as many celebratory poems in Latin (**text 64**) as epic novels and romances in Spanish.

At the end of the Middle Ages the Peninsula contained three great Christian kingdoms (Portugal, Castile – which had absorbed the kingdoms of Galicia and Leon – and Aragon, which had just absorbed Catalonia, Valencia and the Balearic Islands) and one Muslim kingdom (Granada), plus the kingdom of Navarre, landlocked in the north of the Iberian Peninsula and lacking any possibility of territorial expansion. Herein lie the roots of the linguistic diversity of the Iberian Peninsula: with its historical evolution Latin acquired a different personality in each kingdom, and each Romance language born from Latin spread from north to south as new territories were conquered from the Muslims. As to the rest, the Reconquest meant that the Peninsula culture did not develop either at the same pace or with the same force as in other parts of Christian Europe. In fact it did so gradually, largely because the relations established by the various monarchs with other Christian kingdoms, the pilgrims that walked the path to Santiago (**texts 65-66**) and the people settling in the conquered territories that were originally from the other side of the Pyrenees brought the culture and artistic currents born in other places to old Hispania (**text 67**).

Text 62: *Adefonsi Tertii Chronica (ad Sebastianum)* 5-7

The *Adefonsi Tertii Chronica* or *Alfonso II' Chronicle* (end of the 9th century) belongs, together with the *Albeldense* and the *Profética*, to the set of chronicles about the kingdom of Asturias. Two versions have been preserved, an older and rougher one, the *Rotense*, composed circa 883, and another stylistically improved version known as *AD SEBASTIANUM*, which tells us the story of the Asturian kingdom starting with the Muslim invasion of the Peninsula (711) and ending in the reign of the great Alfonso III. The text below recalls, precisely, the fall of the Hispanic-Visigothic kingdom after the Arab invasion:

(5) *Era DCCXXXVIII post Egicani discessum Uuitiza ad solium patris reuertitur Toletu. Iste quidem probrosus et moribus flagitiosus fuit, et 'sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus', cum uxoribus et concubinis plurimis se coinquinauit. Et ne aduersus eum censura ecclesiastica consurgeret, concilia dissoluit, canones obserauit omnemque religionis ordinem deprauabit. Episcopis, presbiteris et diaconibus uxores habere precepit. Istud quidem scelus Yspanie causa pereundi fuit. Et quia reges et sacerdotes legem Domini derelinquerunt, omnia agmina Gotorum Sarracenorum gladio perierunt. Interea Uuittiza post regni an. X morte propria Toletu discessit era DCCXLVIII.*

(6) *Uuittizane defuncto Rudericus a Gotis eligitur in regno. Iste nempe in peccatis Uuittizani ambulabit et non solum zelo iustitie armatus huic sceleri finem inposuit, sed magis ampliauit. Filii uero Uuittizani inuidia ducti eo quod Rudericus regnum patris eorum acceperat, callide cogitantes missos ad Africam mittunt, Sarracenos in auxilium petunt eosque nauibus aduectos Yspaniam intromittunt. Sed ipsi, qui patrie excidium intulerunt, simul cum gente Sarracenorum gladio perierunt.*

(7) *Itaque quum Rudericus ingressum eorum cognouisset, cum omni agmine Gotorum eis preliaturus occurrit. Sed dicente scriptura: 'In uanum currit quem iniquitas precedit', sacerdotum uel suorum peccatorum mole oppressi uel filiorum Uuittizani fraude detecti, omne agmen Gotorum in fugam sunt uersi et gladio deleti. De Ruderico uero rege nulli cognita manet causa interitus eius. Rudis namque nostris temporibus quum Uiseo ciuitatis et suburbana eius a nobis populata esset, in quadam basilica monumentum est inuentum, ubi desuper epitaphion sculptum sic dicit: 'Hic requiescit Rudericus ultimus rex Gotorum'.*

Text 63: *Historia Roderici* 4. 61

The *HISTORIA RODERICI* or *Gesta Roderici Campidocti* (last quarter of the 12th century) is a chronicle about the life of Rodrigo Díaz de Vivar, better known as Cid Campeador. It is certainly the oldest biography of the

Castilian hero and the source of most deeds attributed to him; moreover, it is one of the best Hispanic chronicles, composed in Latin in the 12th century and maybe the basis of the famous Spanish epic poem *el Cantar de Mío Cid* (*The Singing of my Cid*), as in the Latin poem entitled *Carmen Campidoctoris*. The selected text tells the taking of Valencia:

Rodericus autem non modico tempore Valentiam solito more fortius ac robustius ex omni parte debellauit, eamque expugnatam tandem gladio uiriliter cepit, captamque continuo depredatus est.

Inuenit et adquisiuit utique in ea multas et innumerabiles pecunias copiam, uidelicet auri et argenti inmensam et numero penitus carentem, monilia pretiosa, gemas multo auro decoratas, uaria et diuersa ornamenta, uestes siricas precioso auro deauratas. Tantam igitur et tam preciosissimam in urbe hac adquisiuit pecuniam, quod ipse et uniuersi sui facti sunt diuites et locupletes ultra quam dici potest.

Text 64: *Carmen Campidoctoris* 1-24

The *CARMEN CAMPIDOCTORIS* or *Poema latino del Cid* (Latin poem of the Cid, from circa 1190) is a poem written in Latin about the Cid Campeador, the Castilian national hero. The manuscript was found in Ripoll's monastery, though it was certainly written in northern Aragon (in Roda de Isábena). Today it is kept in the National Library in Paris. It was not composed in dactylic hexameters but Sapphic couplets (three hendecasyllabic verses plus an adonian verse), and thus it must be considered not as an epic but as a lyrical poem, somewhat similar to ancient hymns. Only 128 verses have survived to this day. Here is the transcription of the first strophes:

*Gesta bellorum possumus referre
Paris et Pyrri necnon et Eneae,
multi poete plurima in laude
que conscripsere.*

*Sed paganorum quid iuvabunt acta,
dum iam villescant vetustate multa?
Modo canamus Roderici nova
 principis bella.*

*Tanti victoris nam si retexere
ceperim cunta, non hec libri mille
capere possent, Omero canente,
 sumo labore.*

*Verum et ego parum de doctrina
quamquam aurissem, e pluribus pauca,
rithmice tamen dabo uentis uela
 pavidus nauta.*

*Eia, letando, populi cateruae,
Campidoctoris hoc carmen audite!
Magis qui eius freti estis ope,
 cuncti uenite!*

*Nobiliori de genere ortus,
quod in Castella non est illo maius,
Hispalis nouit et Iberum litus
 quis Rodericus.*

Text 65: *Historia Compostellana* 1. 1-2 (*Translatio beati Iacobi fratris Iohannis apostoli et evangeliste*)

The *Historia Compostellana* or *De rebus gestis D. Didaci Gelmirez, primi Compostellani Archiepiscopi* (circa 1139) is a chronicle that was compiled under the auspices of the archbishop Diego Gelmírez (1100-1140) from Santiago de Compostela, who wanted to praise his life and work. Furthermore, the *Historia Compostellana* contains a brief history of this

episcopal seat since its origin, and thus it is also a fundamental document for understanding the legend of Santiago the Great and the tradition of the Santiago Path (Camino de Santiago).

1. Sicut igitur ex ueritate euangelica didicimus, Dominus ac Redemptor noster quadragesima sue resurrectionis die in celum ascensurus discipulis suis Euangelium per uniuersum orbem terrarum predicare et gentes ad ueram fidem conuersas in nomine sancte et indiuidue Trinitatis baptizare precepit dicens: Ite in uniuersum mundum, predicate Euangelium omni creature et cetera. Aliis itaque apostolis ex precepto Domini ad diuersas prouincias et ad diuersas ciuitates euangelice predicationis studio commigrantibus, beatus Iacobus, sancti Iobannis Apostoli et Euangeliste frater, Iberosolimis remansit uerbum Dei predicaturus ibique ab Herode ob Christi confessionem et Catholice fidei assertionem decollatus primus omnium apostolorum subiit martyrium. Vnde beatus Lucas Euangelista in Actibus Apostolorum ait: Misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de ecclesia, occidit autem Iacobum fratrem Iobannis gladio. Cuius equidem beatissimi Apostoli corpus uenerandum Iudei maliuolentia et inuidia ducti nec sepelire uoluerunt nec a Christianis qui tunc temporis Iberosilimis conuersabantur sepelire permiserunt, sed sicut Leo Papa in epistola, quam de eius passione et ipsius corporis in Hispaniam translatione, ad Hispanos destinauit, affirmat: Integrum corpus cum capite extra ciuitatem proiicientes canibus auibusque atque feris deuorandum consumendumque exposuerunt. Sed illius discipuli ab illo uiuente premoniti quatenus corpus suum in Hispanicam regionem transferrent tumultandum, totum corpus cum capite, teste Leone Papa, nocturno tempore arripientes litus adusque maris citato calle peruenerunt; dumque ibi de nauigio, quo in Hispaniam transmearent, solliciti essent, nauim sibi diuinitus apparatus in littore maris inuenerunt, quam Deo gratias unanimiter referentes, sacratissimo corpore imposito, ouanter conscenderunt et, Scilla cum Caribdi atque periculosis Sirtibus, manu Domini gubernante, deuotatis, primum ad Hiriensem portum felici nauigio peruenerunt, deinde uenerabile corpus ad locum, qui tunc Liberum donum uocabatur, nuc autem Compostella dicitur, deferentes ipsum corpus sub marmoreis arcibus ecclesiastico more ibidem sepelierunt.

2. Floruerat autem antiquitus in loco illo inter catholice fidei cultores Christiana religio, sed, tempore persecutionis ingruente et superba paganorum tyrannide Christiani nominis dignitatem conculcante, totus fere Christiane religionis cultus longo iam tempore inde euanuerat. In toto igitur tempore Sarracenorum et longo etiam tempore post restitutionem fidelium ueneranda beati Apostoli tumba, nullius Christiani accessu frequentata, fruticum siluarumque spissitudine mansit diutissime cooperta nullique usque ad tempus Teodomiri Hiriensis episcopi fuit reuelata aut cognita. Sed quando omnipotenti Deo placuit ecclesiam suam laborantem uisitare et eius aduersitatem in prosperitatis tranquillitatem misericorditer conuertere, tempus statim suo potenti imperio mutauit, regnum Hispanie transtulit et, gentili superstitione per regionem Hispanicam conculcata et prorsus annullata, Christi sui nomen atque fidem inibi suscitauit.

Text 66: *Historia Compostellana 2.1 (De reuelatione corporis beati Iacobi fratris Iohannis apostoli et euangeliste):*

1. Prenotatis autem episcopis fetur successisse Theodimirus eadem cathedra diuina disponente gratia sublimatus, in cuius tempore diuine maiestatis omnipotentia Occidentalem ecclesiam, sepulcro tanti Apostoli reuelato, uisitare et illuminare dignata est. Qualiter autem ei reuelatum fuerit, sequens pagina patefacit. Quidam namque personati et magne auctoritatis uiri prefato episcopo retulerunt se luminaria in nemore, quod super beati Iacobi tumbam diuturna uetustate excreuerat, nocturno tempore ardentia multotiens uidisse ibique Angelos sibi frequentius apparuisse. Quo audito, ipsemet ad eum locum, unde illi se talia uidisse asserabant, accessit et luminaria in predicto loco ardentia propriis oculis proculdubio aspexit. Diuina igitur inspiratus gratia prefatum nemusculum festinanter adiit et diligentius circumspectans quamdam domunculam marmoream tumbam intra se continentem inter siluas et fructices inuenit. Qua inuenta, Deo gratias referens Casti regis Ildefonsi, qui tunc in Hispania regnabat, presentiam incuntanter adiuit eique rem, ut audierat et propriis oculis uiderat, ueraciter notificauit; ipse

uero tante audientie gaudio diffusus citato calle has partes intrauit et ad honorem tanti Apostoli ecclesiam restaurans episcopium Hiliensis sedis in hunc locum, qui Compostella dicitur, multorum episcoporum ac Dei seruorum nobiliumque uirorum auctoritate atque regali priuilegio commutauit. Hoc autem sub tempore Karoli magni factum fuisse multis referentibus audiuius. Theodomirus uero episcopus tanto fidentius oculos mentis ad caelestis patrie considerationem erigebat, quanto frequentius beatum Iacobum post basilicam sibi factam miraculis et uirtutibus coruscare conspiciebat. Spe ergo celestium peditus aliquanto interiecto tempore uitam securus effudit finali sorte interueniente.

Text 67: *Carmina Rivipullensia (Cancionero de Ripoll)*

The *Cancionero de Ripoll* (12th century?) is the only collection of mediaeval love lyrics composed in Latin in the Iberian Peninsula. The manuscript containing the collection is nowadays kept in the Archive of the Crown of Aragon in Barcelona. It had its origin in the Monastery of Ripoll. Its content has to be seen in the context of other compositions of the same type that were common in Europe in the 11th-13th centuries, such as the *Carmina Burana*. It has a total of twenty poems, nineteen of which are unknown to any other sources:

Vbi primum uidi amicum

*Maio mense, dum per pratum
pulchris floribus hornatum
irem forte spatiatum,
uidi quiddam mihi gratum.*

Vidi quippe Cithaream

5

*Venerem, amoris deam,
atque uirginum choream
quae tunc sequebatur eam.*

*Inter quas eat Cupido,
arcus cuius reformido, 10
sepe qui dicebat “jio!”,
uocem quam amantum scio.*

*Ipsa flores colligebat,
quibus calathos replebat;
chorus uirginum canebat 15
mille modis, quod decebat.*

*Postquam uidi tales actus,
penitus perterrefactus,
ipsa dulcedine cantus
ab amore fui captus. 20*

*Ibi uirginem honestam,
generosam et modestam,
adamaui, quam suspectam
nulli puto nec molestam.*

*Oculi sunt relucentes, 25
niuei sunt eius dentes,
nec papillae sunt tumentes.
Sed sunt quasi nix candentes.*

*Frons ipsius candens, gula,
manus, pedes atque crura, 30
candescentes sicut luna,
carent uetustatis ruga.*

*Hanc amaui, hanc amabo,
dulciter hanc conseruabo;
huic soli me donabo, 35
pro qua sepius dictabo.*

*Eius nomen si quis querit,
dicam, quia pulchrum erit:
I in ordine precedit,
V post sibi iunctum uenit;*

40

*D post tertium ponetur,
quartus locus I donetur,
T in fine reseruetur;
totum nomen sic habetur.*

*Huius longa si sit uita,
mea erit, credas, ita;
finietur sed si cita,
moriar hac pro amica.*

45

3. The Renaissance

The final phase of the Reconquest coincides with several episodes of unique importance for the future history of the Peninsula. In the first place, Fernando, King of Aragon, married Isabel, Queen of Castile, thereby facilitating the union of two of the three most important kingdoms of the Iberian Peninsula and favouring alliances between the eastern territories rather than with Portugal, the other kingdom. Second, that union made the conquest of the Nazari kingdom of Granada on 2 January 1492 possible, putting an end to the process of restoring the ancient Hispanic-Visigothic kingdom of Toledo. Third, a fleet of ships financed by the Queen of Castile and commanded by Christopher Columbus found a new continent on 12 October 1492 (**text 68**), thereby initiating the construction of a gigantic Spanish empire that would encompass a large part of America, as well as Asia and Africa, adding to the possessions of the Spanish kings in the Mediterranean (kingdom of Naples and other enclaves) and central Europe (Netherlands). Finally, the alliances established through political marriages with other kingdoms reflect the Hispanic presence in Europe:

Navarre signed up to the Spanish project through the marriage (in 1509) of King Fernando – already a widower since the death of Queen Isabel (+1504) – with the Queen of Navarre, Germana de Foix, and the Spanish monarchy forges a bond with the house of Austria in the person of Carlos V – Carlos I of Spain –, grandson of the Catholic Kings and of Emperor Maximian of Habsburg (**text 69**).

Against this historical background of the 15th century there emerges, at first timidly but soon afterwards with more conviction, a strong cultural movement known as Humanism that led to the splendid period of the Renaissance. Elio Antonio of Nebrija, author of many works, including a widely known Latin grammar (*Introductiones Latinae*) and the first grammar of a spoken language (*Gramática Castellana*, 1492), Cisneros and his *Biblia Políglota Complutense*, Juan Luis Vives (**text 70**), Benito Arias Montano and the *Biblia Poliglota de Amberes* or Francisco Sánchez of Brozas (the Brocense), author of an extremely modern Latin grammar (*Minerva sive De Causis Linguae Latinae*; **text 71**), are outstanding examples of the heights reached by the Latin Humanism in the Peninsula. To them we can add another huge range of humanists who expressed themselves in current languages and stimulated the birth of the famed Spanish Golden Century (16th and 17th centuries), with its strongly marked classicism; all the thinking and artistic creation of this period was nourished by the constant and definitive influence it received from Greek-Latin authors and their past aesthetics (**text 72**).

Text 68: Juan Ginés de Sepúlveda, *Historiarum de rebus gestis Caroli V libri*, 38. 1-6

JUAN GINÉS DE SEPÚLVEDA (Pozoblanco, 1490–Pozoblanco, 1573), received his training in Cordoba, Alcalá de Henares and Bologna. He was a Dominican with a solid humanistic training that is borne out as much in his historiographical works (*De vita et rebus gestis Aegidii Albornotii*, *Historiarum de rebus gestis Caroli V libri*, *De rebus hispanorum gestis ad Novum Orbem Mexicumque*, *De rebus gestis Philippi II*) as in his transla-

tions of Aristotle's *Politics* and his *Comments* on Alejandro of Afrodisia to the *Metaphysics*, and the revision he undertook in Naples at the request of Cardinal Cayetano of the Greek text of the *New Testament*:

(1) *Igitur Portugalliae regnum, quo tempore diximus, constitutum semper ad hoc aevi seorsum a reliqua Hispania suum regem habuit, cum Legio, Navarra et Aragonia iam suis regibus separatim, iam uni regi Castellae paruerint, quod accidit Fernando quinto regnante: (2) hic enim Ioanni patri in Aragoniam, cui regno Sicilia, item Sardinia et Baleares ac fere nostri maris reliquae Hispaniae adiacentes insulae sunt contributae, successit, cum Isabellam uxorem, Castellae ac Legionis, mortuo sine prole Henrico fratre, ut supra memorauimus, heredem, duxisset. Sed ut haec regna utriusque fuerunt hereditaria sic utriusque uirtute, consilio et auspiciis Granata recepta et Saracenorum imperium penitus in Hispania deletum. (3) Post aliquot deinde annos Navarra quoque ab eodem rege in dicionem redacta. Neque uero solum, prater Portugalliam, omni Hispaniae cum ueteribus clientibus Fernandus Isabellaque imperitarunt, sed suae quoque dicioni adiecerunt regnum Neapolitanum in Italia, et in Africae ora cum alia oppida, tum Tripolim atque Bugiam, item Oranum Portumque Magnum, qui nunc Marzachibir patrio, sed idem significatione uocabulo nuncupatur. (4) Horum quoque principum uoluntate et sumptu Christophorus Colonus eodem anno, quo Granata recepta est, a Gadibus cum classe profectus in insulas Fortunatas, quam iam pridem erant in dicione regis Castellae nauigauit; atque inde inter occasum et meridiem triginta trium dierum iter progressus ad insulas peruenit Lucaiorum patrio uocabulo cognominatas, prioribus orbis nostri mortalibus ne fama quidem cognitae, in ea mundi plaga sitas, quam ueteres torridam zonam quasi aestu solis inhabitabilem uocauerunt, cum sit temperata satis ad uitam animantium et multarum frugum, omnisque generis metallorum feracissima, et quibusdam in locis toto anno uernans, usque adeo ut luxuriantia frumenta ad maturitatem messemque perducere multis in locis non ualeat. (5) Quantum enim dies solisque radii ad perpendicularum coniecti, uel parum ab eo declinantes clauibus addunt, tantum fere nocturna frigora subducunt, propter sempiternam*

dierum noctiumque paritatem aut minimam discrepantiam; nec desunt in altis montibus niues. (6) Qua uia uelut aperta et commostrata nostris hominibus longe ulterius processum est, et prope ad Antichthones usque penetratum, et multae aliae insulae et altera continens terra, quam magnae tenent, sed incultae et barbarae nationes, inuentae et in regis Castellae potestatem redactae, et magna undique uis auri argentique comportata est et quotidie comportatur, non desistentibus classibus nostris ultro et citro per oceanum, quem iam sibi fere totum familiarem reddiderunt, commeare.

Text 69: Juan Ginés de Sepúlveda, *Historiarum de rebus gestis Caroli V libri, 1:*

Caroli Regis Hispaniae, qui fuit idem Romanorum Imperator, Hispanorumque res hac aetate gestas scripturus sum, quae fuerunt eiusmodi, ut magnitudine et admiratione celeberrimam quamquam memoriam post homines natos superare mihi uideantur, si ad praeclara uirtutis apud nos edita exempla rerum nouitatem adiunxeris, quae in Oceano nouoque Orbe repertae ac gestae sunt, et quotidie geruntur. Sed antequam propositi principium expedio, altius quaedam mihi sunt repetenda, ut exposita locorum ratione et superiorum temporum summis rerum mutationibus explicatis, quae saepe et multum Hispaniam exagitarunt, omnia sint ad cognoscendum illustriora.

Text 70: Juan Luis Vives, *De recte ratione dicendi, Praef.*

Juan LUIS VIVES (Valencia, 1492–Bruges, 1540) is one of the most famous, and probably the most international, Spanish humanist, because he did most of his work in Leuven, Bruges and Oxford:

(...) Ego uero nihil uideo conducibilius hominum coetibus quam sit sermo bene institutus atque educatus, nec aliud perinde damnosum, ut importunum, neque locis neque temporibus neque personis accomodatam.

Nec temere est quod Paulus apostolus inter diuina documenta illud ad Colossenses admiscuit, ut eorum sermo sale esset conditus; uidelicet ne incustodita obseruatione temporum et locorum insipidus ac proinde molestus fieret. Non enim est aliud tantopere hominis prudentis ac sermone apte uti et dextre, ut, quemadmodum oporteat, cum multis, cum paucis, cum eruditis, cum rudibus, cum pari, cum inferiori, cum minori, quoque tempore ac loco, de re quaque ita loquatur et dicat. Neque opus ullum aliud acumen exigit mentis subtilius, iudicium acrius rerumque usum diuturniorem, ut merito quis non aliam dixerit debere tradi rationem dicendi, quam ingenium. Dei beneficio praestans rerumque experimentis praeditum atque adiutum. Quin et arti huic eiusque opificio nihil est adeo inimicum, ut stultitia cordis et ruditas uitae. Tametsi ignoratio corrigi potest industria, experimentis, arte, stultitia si naturalis sit, tam ei proderunt hae praeceptiones quam surdo musica, non enim idem est dicere et bene dicere, loquentia et eloquentia (...)

Text 71: Francisco Sánchez de las Brozas, *Minerva* o *De causis linguae Latinae*, Introd.

Francisco Sánchez of Brozas, better known as EL BROCENSE (Brozas, 1523–Salamanca, 1600), is one of the greatest Spanish humanists:

(...) Dolui etenim semper et non sine lacrymis sepe sum testatus, quum tu (sc. Academia Salmaticensis) semper in caeteris disciplinis magistros habueris praestantissimos, Grammaticam, quae omnium aliarum fundamentum est, ita depositam iacuisse, ut nulla medicina subleuari potuisset uideretur. Et quum pestis barbariei pene totum orbem occupauerit, tu sola hac nota inrueris et innocens apud exteros accusaris. Quasi ullam possimus Academiam reperire, ubi uera puraeque latinitatis indagatrix Grammatica doceatur. Quotus enim quisque est Grammatices praeceptor qui non Laurentium Vallam et eum sequutos non laudet, ueneretur, exosculetur? Hinc licebit coniectari quales fuisse oporteat riuulos, qui ex tam coenoso turbidoque fonte defluerunt. Non tu, mater, huic tanto malo

facile mederi poteris, si e cathedris tuis primariis Laurentio deturbato Mineruam, quae tibi offertur, patiaris pro illo pueris explicari. Haec uerae latinitatis normam tradit: hac duce puer poterit poetarum et oratorum uirentia prae secure perambulare; hinc Dialecticae, quae itidem perturbata est, uera principia expiscari. Nunc igitur hoc praecipue, o mater, est inter tua, quoniam inter omnes princeps appellaris, ut litterarum omnium fundamenta, firma et uerissima te prima instituentem, iaciantur. Nihil omnino hic noui afferimus: stulti uulgi ride sermonem, sed antiquitatem, quae barbarorum (Mammotrectos dico, Catholicones et Pastranas) saeuitia iacuerat, subleuamus et in gradum reponimus. Hi enim, quum contra Ciceronem et reliquos Latinos acerrimum bellauissent bellum, bonas litteras longe lateque pessum dederunt. Iacebant itaque bonae litterae, quum ab hinc annis centum noster Antonius Nebrissensis hos rebelles conatus est castigare. Sed adeo malum hoc radices egerat altas, ut innumeris monstris debellatis multo plura debellanda remanserint. Quod si ille iterum aut saepius rediret, non dubito (quae erat illius solertia) quin omnia facillime composuisset. Ars enim, ut praeclare disserit diuus Thomas, mutari debet, quoties intellectui melius aliquid occurrit. Itaque, quod ille non potuit tunc perficere, mihi forsitan perficiendum delegauit (...)

Text 72: Alfonso García Matamoros, *De adserenda Hispanorum eruditione siue De uiris Hispaniae doctis narratio apologetica*, 1-8

ALFONSO GARCÍA MATAMOROS (Villarrasa, unknown 16th century–Alcalá de Henares, 1572) studied in Seville and Valencia, directed the grammar study of Játiva between 1531 and 1540 and finally was Professor of Rhetoric in the University of Alcalá de Henares. His disciples there included Benito Arias Montano. His most famous work is *De adserenda Hispanorum eruditione siue De uiris Hispaniae doctis narratio apologetica*:

(1) Res Hispanorum bello paceque gestas cum plerique nostrorum hominum, tum ex Graecis Latinisque non pauci memoriae prodiderunt. Omnes uero incredibili studio propagandi famam gentis nostrae

scripsisse uidentur, ne tot ingentia facta silentio praetermissa iacerent in obscuro, quae Hispaniae nomen sempiternum, et posteris magnum uirtutis documentum essent adlatura. Hi memorabiles uictorias, nobiles triumphos, facinora, nec pauciora quam Graeci, nec minora quam Romani fecerint, referentes, Hispanorum indomitam ferociam, inuictos animos, uirtutem bellicam immortalis praeconio famae ad memoriam posteritatis consecrarunt.

(2) Egrege quidem facturi, si ut res bellicas scriptis suis illustrarunt, ita ingeniorum monumenta, artes et disciplinas, ex quibus non minor laus, quam ex bellis gloria in nationem nostram esset redundatura, in historiam etiam contulissent.

(3) Verum in tanto scriptorum numero nemo post tot saecula exstitit, qui cum horrore illo militari doctrinae cultum, cum ferocia humanitatem, cum studiis belli otia pacis uoluisset attingere; ratus fortassis facturum se satis Hispaniae nomini, si fortes et inuictos Hispanos, ac non perinde doctos et humanos demonstraret.

(4) Hac socordia et neglectione tanta commissum est, quod erat indignum gente totius orbis praestantissima, ut barbariae macula inusti Hispani inter feros et immanes Scythas numerarentur, famaue foedissimae notae latius in dies propagata, per multas annorum aetates exterarum gentium inueteratam opinionem animis reuellere minime possent.

(5) Hanc persuasionem augebat, quod iam inde ab heroicis temporibus continuis occupata bellis Hispania, in quam uariis se fortunae casibus, diuersisque studiis cunctae propemodum orbis nationes effudissent, nec litteras colere, nec disciplinas capessere, nec ad ingenii lumen adspirare umquam ualuisset. Nam fuit quondam Hispania certa destinataque fortium bellatorum arena et publicum contentionis curriculum, ubi non de Helena illa tamdiu Graecorum Troianorumque expetita armis certamen erat, sed de pulcherrimae prouinciae possessione, quam primum Iberi, Persae, Phoenices, Graeci, deinde Carthaginienses, Romani, Vandali, Alani, Gotbi, partim spe dominationis acerrimis inuaserunt proeliis, partim ubertate specieque regionis capti, fortunatas sedes Elysiosque campos per errorem Homericæ fabulae arbitrati, summa contentione petierunt.

(6) *Hinc plerique mortales occasionem nacti, quum multis edocti periculis facinora bellica nobis adimere non potuissent, doctrinae studia per speciem laudis negantes, culpam Hispanae barbariae in tempora trastulerunt: quae si bellis uacua fuissent, non dubium esse dicebant, quin eos uiros latura essent, qui et ingeniorum praesentia, et naturae sagacitate, et animorum ui cum Latinis et Graecis auctoribus comparari potuissent. Sed quum natiuam nobis commoditatem ad perdiscendas disciplinas concedant, scientias tamen odio et inuidia commoti tollunt; ne, ut uiribus corporis a nobis uincuntur, ita consilio et prudentia, reliquisque animi ornamentis superari etiam uideantur.*

(7) *Quae si, quemadmodum importunissimi homines falso adroganterque in Hispanos iactant, uera essent, quum nimium sit, quod intelligitur, si quae leuiter effutiunt, grauius ac diligenter attendamus, infelicissimi essent profecto omnium hominum Hispani, quum ea parte infra uniuersos homines consisterent, qua uere homines sunt.*

Nam tribuunt Egyptiis suos Prophetas; Assyriis Chaldaeos; Persis Magos; Indis Gymnosophistas; Gallis Druidas; Bactrianis Samanaeos; Hebraeis Essenos, Cabbalaeos, Talmudicos; Scythis Anacharsim; Thracibus Zamolxim; Hispanis uero praeter uaria metallorum genera, soli feracitatem, equarum e Fauonio uento admirabiles conceptus, oues ad Baetim aurei coloris; nullas artes, nulla liberalia studia, nullos denique uiros doctos clari sustinent, quos gleba tantum diues, non aequo animo beatos putent.

(8) *Mibi tamen cuncta rimanti et a primis Hispaniae habitatoribus statum et fortunam nationis nostrae per acta retro saecula repetenti, talis contra uituperatores Hispaniae eruditionis defensionis ratio occurrit, qualem neque repudiabunt Itali, neque despicient Germani, nec Galli postremo non accipient: qui antiquitatis fortassis ignari, aut alienae (quod credibilis est) laudis inuidi, rarum et praecipuum Hispanis decus, quod in sempiterna mihi litterarum gloria ponitur, perfidiose adimere tentarunt. Quantum enim hoc inuidiae crimen fuit, uelle ceteros homines ueris animi bonis, et litteraria felicitate frui; solos tamen Hispanos a gentilitia hereditate et ueteri maiorum possessione maligne deturbari!*

4. Bibliography (the texts of the ancient authors were taken from the most common critical editions)

- J. Mª Blázquez, *Economía de la Hispania romana*. Bilbao, Ed. Nájera 1978.
- Cancionero de Ripoll. Carmina Rivipullensia (Anónimo)*, texto, trad., introd. y notas de J. L. Moralejo. Barcelona, Bosch 1986.
- Carmen Campidoctoris o Poema latino del Campeador*, estudio preliminar, ed., trad. y com. de A. Montaner y A. Escobar. Madrid, España Nuevo Milenio 2001.
- C. Codoñer Merino, *El "De viris illustribus" de Isidoro de Sevilla*. Estudio y edición crítica. Salamanca, CSIC 1964
- Entre fenicios y visigodos. La historia antigua de la Península Ibérica*, ed. J. Alvar Ezquerria. Madrid, La Esfera de los Libros 2008.
- A. García Matamoros, *Apología "Pro adserenda Hispanorum eruditione"*, edición, estudio, traducción y notas de J. López de Toro. Madrid, CSIC 1943.
- J. Gil Fernández, J. L. Moralejo, J. I. Ruiz de la Peña, *Crónicas asturianas*. Univ. de Oviedo 1985.
- J. Ginés de Sepúlveda, *Obras completas. I. Historia de Carlos V: libros I-V*, Vida y Obra, Estudio Filológico, Bibliografía, edición crítica y traducción de E. Rodríguez Peregrina, Estudio Histórico de B. Cuart Moner. Excmo. Ayuntamiento de Pozoblanco (Córdoba) 1995.
- Grosse, *Fontes Hispaniae antiquae. VIII. Las fuentes desde César hasta el siglo V d. de J. C.*. Barcelona, Bosch 1959.
- Historia Compostellana*, cura et studio E. Falque Rey. Turnholt, Brepols 1988.
- Historia Compostelana*, introd., trad., notas e índ. de E. Falque. Madrid, Akal 1994.
- R. Menéndez Pidal, *La España del Cid*, vol. II. Madrid, Espasa Calpe 1969⁷.
- A. Montenegro Duque, J. Mª Blázquez Martínez, J. Mª Solana Sáinz, *Historia de España. III. España Romana*, Madrid, Ed. Gredos 1986.
- F. Sánchez de las Brozas, *Minerva o De causis linguae Latinae, libri I, III, IV* (introducción y edición E. Sánchez Salor), *liber II* (edición C. Chaparro Gómez. Cáceres, Univ. de Extremadura 1995.
- J. L. Vives, *Del arte de hablar*, introd., ed. y trad. de J. M. Rodríguez Peregrina. Univ. de Granada 2000.